

Gerard GŁUCHOWSKI

Filozofia życia J. W. Dawida

Философия жизни Я. В. Давида

J. W. Dawid's Philosophy of Life

WSTĘP

Jan Władysław Dawid urodził się w roku 1859, zmarł w 1914. Znany jest przede wszystkim jako psycholog i pedagog, natomiast mało znane są jego poglądy filozoficzne. W pierwszym okresie twórczości od 1881 do 1910 r., w okresie harmonijnego rozwoju, racjonalnego myślenia opartego na faktach i doświadczeniu kształtuje i rozwija Dawid swoje poglądy psychologiczne i pedagogiczne. W następnym okresie od 1910 do 1914 r., pełnym wewnętrznych przeżyć po śmierci żony Jadwigi ze Szczawińskich, na skutek różnych przewartościowań oraz głębokich przemian wewnętrznych racjonalistyczna postawa Dawida ulega pewnym zachwianiom.¹ Naturalistyczna koncepcja świata przestaje mu wystarczać, wydaje mu się słuszną jedynie w pewnych dziedzinach rzeczywistości.² Punktem wyjścia dla jego zainteresowań filozoficznych staje się analiza i krytyka poglądów filozoficznych Bergsona. I chociaż późniejsze poglądy filozoficzne J. W. Dawida nie są pełną racjonalistyczną kontynuacją jego postawy wcześniejszej, to jednak do końca życia cechuje go duża samodzielność w myśleniu. „Nie zbliża się Dawid do religijnej doktryny. Przeciwnie oddala się od niej. A już najbardziej od wszelkich systematów wyznaniowych”³ i do końca życia pozostaje wolnomyślicielem w najczystszym znaczeniu tego wyrazu, to jest poszukiwaczem prawdy rzetelnym, wytrwałym i niezachwianym.⁴

Przedstawiając poglądy Dawida, trzeba uświadomić sobie, że nie jest to typ filozofii opierający się jedynie na analizach lub syntezach intelektualnych. Stanowisko jego można by raczej scharakteryzować jako filozofię życia, działania, zbliżoną, chociaż nie całkowicie, do egzystencjalizmu. U podstaw koncepcji filozoficznej Dawida tkwi nurt mistycznych przeżyć. Nurt ten jest u niego bardziej eksponowany niż w egzystencjalizmie.

Ukazanie wątków egzystencjalnych w filozofii J. W. Dawida jest tym ważniejsze, że zostały one sprecyzowane dość wcześnie, bo już w 1910 roku. Prócz

¹ J. W. Dawid: *Pisma pedagogiczne pomniejsze*, Warszawa 1968, s. XXVII.

² H. Lukrec: *Oblicze duchowe J. Wł. Dawida w świetle ostatnich lat jego życia*, „Wiadomości Literackie”, 1934, nr 17.

³ J. Wasowski: *Doświadczenia najgłębsze*, „Wiadomości Literackie”, 1934, nr 17.

⁴ I. Moszczyńska: *Moje wspomnienia o J. Wł. Dawidzie*, „Wiadomości Literackie”, 1934, nr 17.

owych wątków ciekawa jest jego koncepcja dotycząca budowy rzeczywistości, procesów poznawczych i natury wiedzy.

FILOZOFIA ŻYCIA

Ludzie dzielą się, według Dawida, na dwie kategorie. Jedna z nich to ci, którzy pod wpływem ciężkich przeżyć wewnętrznych, śmierci bliskich lub moralnego rozbitcia przeżywają czasami doświadczenie, które nie ma nic wspólnego z ich codzienną, praktyczną i społeczną działalnością. Przeżycie to wiąże się z poczuciem istnienia jakiejś szerszej, duchowej rzeczywistości, wykraczającej poza rzeczywistość materialną, a realizuje się poprzez zdobycie stanu samoświadomości. Inne osoby, wiodące życie ustabilizowane, mają mniej danych, aby zdobyć stan samoświadomości oraz doświadczyć czegoś, co wykracza poza poznanie zmysłowe. Problem ten występuje już u Heraklita, który dzieląc ludzi na tzw. śpiących i czuwających wskazuje, że ci, którzy czuwają, posiadają samoświadomość, inni natomiast jej nie posiadają. Analogiczne ujęcie tego problemu występuje również we współczesnej filozofii indyjskiej u Kriśnamurtiego, z którego nauk wynika, że człowiek posiada podwójną władzę poznawczą. Jedną władzę stanowi intelekt wspólny dla całego rodzaju ludzkiego, drugą — intelekt aktualny, będący wyrazem egoistycznego ja. Świadomość osobnicza (jednostkowa) przeszkadza ewolucji człowieka, która ma polegać na uświadamianiu sobie tego, co wspólne dla całego rodzaju ludzkiego. Czasami silne przeżycia rozluźniają związek świadomości z egoistycznym ja i wtedy następuje uświadomienie swojej głębszej natury.

Doświadczenie mistyczne porównuje Dawid do instynktu transcendentalnego, który, tłumiony w ciągu normalnego ustabilizowanego życia przez instynkt samozachowawczy, odradza się, gdy ten instynkt silniejszy ulegnie osłabieniu.⁵ Precyzując bliżej ów instynkt, znajduje Dawid dla niego analogie w dziedzinie filozofii i w sferze mistycyzmu w takich kategoriach, jak: iskra boża, scintilla, intuicja itp.⁶ Wrażliwość transcendentalna budzi się, według jogi indyjskiej, wtedy, gdy słabnie więź łącząca osobniczą świadomość ludzką ze światem materialnym. Czynnikiem wzmacniającymi więź łączącą ze światem są pragnienia, które według tej koncepcji są zawsze w większym lub mniejszym stopniu egoistyczne. Zdaniem Dawida, czynnikami osłabiającymi więź świadomości osobniczej ciała ze światem zewnętrznym są różne nieszczęścia osobiste. Są to tzw. czynniki pozytywne niezamierzone.

Inne natomiast drogi, które kształtują się w kontekście społecznym, nie spełniają powyższego zadania, gdyż służą celom praktycznym. Jednym z takich celów jest powiększenie stanu posiadania wartości materialnych bądź duchowych. Do tych ostatnich zaliczyć można realizację dążeń do władzy w różnych dziedzinach życia przez podnoszenie swojego prestiżu społecznego.

Stanowiska zajmowanego przez Dawida nie należy traktować pozaczasowo, ale zdaje się, że w odniesieniu do współczesnego mu społeczeństwa kapitalistycznego, w którym spostrzegał on różne sprzeczności wewnętrzne. Nie staje on na stanowisku Feuerbacha, że należy stworzyć religię opartą na miłości, ale propaguje aktywną postawę społecznego bezinteresownego działania. Jeśli u Dawida występuje miłość — to rozumiana jako altruizm o charakterze czyn-

⁵ J. W. Dawid: *O rzeczywistości duchowej* [w:] *Ostatnie myśli i wyznania*, Warszawa 1935, s. 51, 63.

⁶ *Ibid.*, s. 91.

nym, a nie kontemplacyjnym i zupełnie biernym. U podstaw zatem postawy mistycznej musi leżeć, według Dawida, moralność pojęta jako aktywna, bezinteresowna tendencja do działania na rzecz społeczeństwa. Rzecz oczywista, że postawa ta nie może być postawą dla wielu, lecz staje się zachętą do działania dla tych, których życie mocno doświadczyło. Zdaje się tu Dawid mówić: „[...] nic nie mamy do stracenia, gdyż to, co stracić możemy i tak nie ma charakteru trwałego. Jedyłą natomiast wartością jest działanie”. W postawie swej łączy Dawid marksizm z pozytywistycznym postulatem działania poprzez spostrzeganie sprzeczności w społeczeństwie kapitalistycznym. Oczywiście, nie jest to cały obraz jego postawy ideowej, gdyż odrzucając klasowe podejście do przekształcenia społeczeństwa, hipostazuje czyste, bezinteresowne uczucie moralne, tkwiące u podstaw osobowości ludzkiej i z tej pozycji głosi postulat działania.

Z przedstawioną przez Dawida postawą mistyczną wiąże się ściśle zjawisko przewartościowania. To, co było dla człowieka realne i rzeczywiste, staje się mało realne, natomiast staje się coraz realniejsze i bardziej rzeczywiste to, co do tej pory mogło pozostawać tylko w sferze wiary czy mniej lub bardziej prawdopodobnych hipotez.⁷ Ów mechanizm przewartościowania znajdujemy też w klasycznej jodze indyjskiej z tą różnicą, że owe przewartościowanie staje się możliwe przy zastosowaniu pewnych technik medytacyjnych.

Zjawisko przewartościowania pojawia się jako pewnego rodzaju świadoma reakcja na dotychczasowe zewnętrzne życie. Pojawia się stan przekonania, że istnieje jakiś wyższy porządek moralny. Stan ten jest tak silny i oczywisty, że świadomość wiary zastąpiona zostaje świadomością pewnego rodzaju wiedzy bezpośredniej, która ma też charakter bezpośredniego nadmysłowego widzenia. Z tego punktu widzenia określa Dawid zupełnie inaczej rzeczywistość materialną oraz procesy, jakie w niej zachodzą. Procesy powstawania (narodzin) i rozpadu (śmierci) przestają być w stosunku przeciwieństwa względem siebie. Używając symbolicznego języka, stwierdza Dawid, że dzień śmierci staje się dniem narodzin. Oczywiście termin *śmierć* wzięty jest tu w znaczeniu mistycznym i polega na wyzbywaniu się tego wszystkiego, czego realizacji domaga się życie. Najpierw następuje rozluźnienie więzi, jaka łączy jednostkę ludzką z rzeczywistością zmysłową, władze zmysłowe stanowią bowiem pierwszą przeszkodę w realizacji wyższej rzeczywistości. Wyższe procesy rozwojowe eliminują z życia człowieka wszelkiego rodzaju wartości wiążące się ze światem materialnym, poczynając od wartości o charakterze użytecznym, a kończąc na wartościach intelektualnych myślenia.⁸ Czynnikiem, który wykracza poza prawa świata materialnego, jest czysta wola łącząca świat materialny z rzeczywistością duchową. „Ten tylko, kto się wyrzeka życia od początku z góry — ten jest jego panem, włada nim w całej pełni. Odwaga jest stanem człowieka, który albo nigdy życia nie ukochał albo musiał się go wyrzec i każdą chwilę uważa jako taką, kiedy to wyrzeczenie z góry postawione i przyjęte może być spełnione”.⁹ Wrażliwość moralna, która się w ludziach budzi, jest przyczyną wszelkich aktów wyrzeczenia, złożenia z siebie ofiary oraz skazywania się na dobrowolną śmierć, gdyż „każdy bezinteresowny czyn jest aktem irracjonalnym i częściowym zaprzeczeniem swego życia, częściowym samobójstwem”.¹⁰

⁷ *Ibid.*, s. 30.

⁸ *Ibid.*, s. 32.

⁹ *Ibid.*, s. 44—45.

¹⁰ *Ibid.*, s. 45.

Stany moralnej świadomości u mistyków potęgują ich przeżycia wewnętrzne do tego stopnia, że życie ich staje się przerażającym dramatem ciągłego wyboru, natomiast środki, którymi rozporządza mistyk stają się w jego poczuciu nicością niezdolną wywołać żadnego rzeczywistego skutku. Jedynym rozwiązaniem, które widzi w obliczu wielkiej misji jest całkowite poświęcenie się dla innych.¹¹ Ta spotęgowana świadomość łączy się mocno z psychologicznym odczuciem wolności woli. Wolna wola wiąże się z kolei ze świadomością obowiązku. Dawid sprawę stawia po kantowsku twierdząc, że „gdy nie spełnię obowiązku tysiące przyczyn mogą mnie tłumaczyć, niewinniać — na drodze myślenia dyskursywnego, przyczynowego. Niemniej jednak zjawia się świadomość winy, grzechu, jako nowa intuicja, z której wynika potrzeba pokuty, odkupienia, a stąd nowe poczucie wolności: „mogą mnie wszyscy usprawiedliwiać, ale nie ja muszę ponieść karę, odkupić winę”.¹² Czuć się wolnym w sensie moralnym nie znaczy, według Dawida, być wolnym w sensie fizycznym, gdyż w świecie materialnym zamiast wolności istnieje determinizm. Wolność nie jest niczym więcej jak odpowiedzialnością moralną.¹³ „Powinienem, a więc mogę, jestem wolnym, oto cała rzeczywistość wolności. Wykonanie empiryczne leży poza jej sferą: człowiek może być słaby, zepsuty organicznie, nałogowo, nie zdoła więc fizycznie tego wykonać, co czuje jako obowiązek. Więc oto przyjdzie nowa świadomość winy, obowiązku — w końcu przez szereg zawodów, porażek, może tak silna, iż przemoże słabość fizyczną”.¹⁴

Istnieje duża zbieżność między egzystencjalizmem a tym, co mówi Dawid. Człowiek, według Dawida, jest rzucony w obcy i wrogi mu świat, ściśle zeterminowany. Całe jego przeszłe życie — to pasmo różnych działań, które możemy określić jako pewne konieczności zrealizowane za pomocą jego wolnej woli. Mimo to, wewnętrzne rozdarcie psychiki człowieka jest stanem, który ciągle trwa. Chociaż poprzez działanie człowiek staje się według Sartre'a autentyczny, to jednak nie oznacza to, że uzyskuje spokój wewnętrzny. Z natury jest on istotą pełną dysharmonii, chociaż działanie jego jest wolne w sensie psychologicznym. Zarówno u Dawida, jak i u egzystencjalistów, uświadomionej wolności towarzyszy poczucie absolutnej samotności, opuszczenia oraz jedyności w działaniu. „Jesteś sam ze sobą, wszystko na tobie zawisło, nikt cię w tym wyręczyć ani zastąpić nie może, cokolwiek uczynisz, będzie to tylko twoim czynem, w którym nie ma nic prócz twojej tylko woli. Sam musisz znaleźć, co powinienesz zrobić, sam postanowić, i sam wykonać”.¹⁵

Na gruncie jednak egzystencjalizmu Sartrowskiego problem działania nie został ostatecznie rozwiązany. Egzystencjalizm chrześcijański lub katolicki wprowadza Boga, przez co nadaje działaniu ludzkiemu określony kierunek. Natomiast Dawid przedstawia inne rozwiązania. Dla niego człowiek realizujący doświadczenie mistyczne charakteryzuje się tym, że łączy w sobie samoświadomość z konkretnymi procesami życiowymi. Zatem człowiek w trakcie wolnego działania dąży do realizacji siebie jako postawionego celu oraz uświadamia sobie tę realizację w każdym momencie swego działania. Raz zatem człowiek działa jako wola poznająca, innymi razem jako ktoś, kto poznaje za po-

¹¹ *Ibid.*, s. 89.

¹² *Ibid.*, s. 105.

¹³ *Ibid.*, s. 106.

¹⁴ *Ibid.*, s. 107.

¹⁵ J. W. Dawid: *O intuicji w mistyce, filozofii i sztuce, ostatnie myśli i wyznania*, Warszawa 1935, s. 138.

mocą woli. Ze względu na specyficzny sposób przeżywania doświadczenia oraz formę rzeczywistości, do której się ono odnosi, można określić tę formę egzystencjalizmu jako mistyczną.

Wola zatem jest centralną kategorią, wokół której koncentruje Dawid rozważania wiążące się z wewnętrzną przemianą człowieka. Co więcej, jest ona nawet istotą człowieka pojmowanego nie w sensie ogólnym (feurbachowskim) ale konkretnym. Czyste dążenie wolitywne powoduje, że człowiek staje się tym, czym zamierza być. Wola jest jedyną siłą zdolną zrealizować rzeczywistość moralną, uczucie zaś i myślenie są dlatego powierzchownymi aktami przeżywanymi przez mózg, że nie prowadzą do zmiany warunków, a raczej mają tendencję do aprobowania stanu, który istnieje.¹⁶ U ludzi żyjących życiem zewnętrznym, których determinują warunki materialne i społeczne, cele codzienne, sprawy osobiste, zmysłowe popędy — istnieje większy lub mniejszy rozdział między władzami uczuciowo-poznawczymi a wolą. Z tego rozdzielenia wynikają takie zjawiska, jak rozterka wewnętrzna, tęsknota, pesymizm życiowy, wyrzuty sumienia. W stanie mistycznego przeżywania (zintensyfikowanego poczucia moralnego) następuje synteza stanów intelektualnych oraz wolitywnych, co prowadzi do innej wizji świata materialnego, innego sposobu podchodzenia do spraw moralności oraz innego rozwiązywania problemów, które pojawiają się w trakcie nowego, zmienionego procesu poznawania. Poznanie jest jednocześnie doświadczeniem (przeżywaniem). Ponieważ człowiek przeżywa w trakcie działania i jednocześnie poznaje, próbuje swój los czy powołanie życiowe i stąd pojawia się stan harmonii wewnętrznej, która nie prowadzi jednak do braku wewnętrznej motywacji działania, a więc aprobowania tego, co jest w dziedzinie życia społecznego. Wskazuje ona raczej na zrozumienie konieczności praw przyrody, które na skutek tego, że przeżywanie ściśle odpowiada poznawaniu, mają charakter prawidłowości wewnętrznych. Wolność zatem w działaniu ludzkim polega na uświadomieniu i zrozumieniu konieczności przyrodniczej oraz możliwości wyboru na płaszczyźnie moralnej.¹⁷

Blizsze wniknięcie w istotę stanu mistycznego pozwoli ustalić pewne charakterystyczne momenty, które, zdaniem Dawida, będą wspólne dla różnych rodzajów filozoficznego mistycyzmu. U podstaw każdego stanu mistycznego tkwi, zdaniem Dawida, świadomość moralna, której hipostazowanie może sprawiać wrażenie, że Dawid jest zwolennikiem idealizmu platońskiego. Wszystko oglądane jest pod kątem moralnego zaangażowania. Osobiste zaangażowanie w działaniu sprawia wzrost i pogłębienie uczuć moralnych. Inną cechą tego stanu jest jego czysto indywidualny, konkretny charakter.¹⁸ Cechą stanu mistycznego, świadcząco o jego autentyczności, jest zatem moment przeżywcioży oraz aktywna i pozytywna postawa wobec spraw moralnych. Mistycyzm, który polega na samej tylko znajomości słów, nie jest mistycyzmem prawdziwym, ale jedną z jego zwyrodniałych form.¹⁹

Ze względu na dokonywanie aktów ofiary czy poświęcenia ukazuje Dawid strukturę osobowości istniejącą w człowieku. Podstawą struktury jest jaźń rzeczywista, podstawowa (świadoma). Występują także dwie jaźnie partycypujące w jaźni rzeczywistej: jaźń empiryczna (nieświadome motywy egoistyczne) oraz jaźń transcendentálna, którą stanowi czyste altruistyczne działanie

¹⁶ D a w i d: *O rzeczywistości duchowej*, s. 34.

¹⁷ *Ibid.*, s. 34—35.

¹⁸ *Ibid.*, s. 73.

¹⁹ *Ibid.*, s. 38—39.

oparte na zasadzie rzeczywistości będącej, ze względu na swój wyłącznie jednostkowy charakter, zhipostazowanym uczuciom moralnym.²⁰ Akt ofiary czy poświęcenia się, tak istotny dla stanu mistycznego, jest wynikiem działania jaźni transcendentalnej, jest przekraczaniem swojej osobowości i realizowaniem wyższego porządku, tzn. rzeczywistości duchowej.

Władzą jaźni transcendentalnej jest instynkt transcendentalny pełniący różne funkcje. W zależności od tego, jakie rodzaje funkcji będą przeważały w człowieku, taki będzie charakter jego działalności. Instynkt ten intensyfikuje procesy życiowe oraz, używając symbolicznego języka Dawida, prowadzi do przekroczenia osobowości materialnej, czyli do tzw. śmierci mistycznej, która jest stanem charakterystycznym dla ludzi poświęcających się bez reszty realizowaniu wielkich idei bez względu na to, czy będą to idee oparte na przesłankach filozofii materialistycznej czy spirytualistycznej. Przejawia się także jego działalność na płaszczyźnie świadomości religijnej jako dążenie do rzeczywistości duchowej albo do zjednoczenia się z absolutem (neoplatonicy, filozofia indyjska).²¹

W toku życia osoba realizująca swoje doświadczenia mistyczne przechodzi przez różne stadia rozwojowe pozornie ze sobą sprzeczne. Pojawiają się silne stany uczuciowe, działanie wyobraźni w postaci symbolicznych stanów wizyjnych. Stanom tym towarzyszy poczucie radości oraz skłonność do przekazywania innym swoich doświadczeń, niekiedy w celu ich potwierdzenia i zaaprobowania swojej postawy w sferze opinii publicznej. Sądzę, że skłonność tę można też traktować szerzej, jako działalność nauczycielską (pedagogiczną), przygotowującą środowisko na przyjęcie jakiejś nowej idei, lub jako apostołską na gruncie religijnym; specyficzna zaś mobilizacja wolitywno-intelektualna, którą Dawid nazywa kontynuacją przeżycia mistycznego, jest wspólna zarówno dla działaczy rewolucjonistów, jak i nauczycieli religijnych. Skłonność ta po pewnym czasie przechodzi w fazę spokoju, zanika chęć głoszenia nowych idei, niekiedy z powodu niemożliwości wyrażenia tego, czego się doświadcza — wzmaga się poczucie innej, idealnej rzeczywistości, mającej związek z głoszonymi naukami. Pojawia się konieczność bezinteresownego działania i afirmowania swojej prawdziwej, wewnętrznej natury przez to działanie. Rzeczywistość duchowa nie ma charakteru trwałego. Zalew zewnętrznych wrażeń, różnych refleksji indywidualnych powoduje, że pierwotne przeżycia i wycucia owej rzeczywistości nie mają charakteru trwałego. Trzeba ciągle czynić wysiłki, aby nie utracić kontaktu z tym, do czego człowiek doszedł.²²

Ze względu na jej charakter przeżyciowo-poznawczy, wykraczający ale nie negujący pracy intelektu, postawę mistyczną można określić jako pewną formę filozofii życia, która zawiera w sobie możliwości różnych systemów filozoficznych opartych na poznaniu zmysłowym i intelektualnym. Tak jak *noumena* w systemie Kanta są przyczyną tego, że zmysłowość i kategorie czystego rozśądu konstytuują świat zjawisk, tak owa filozofia życia w ujęciu Dawida jest inspiracją dla powstających systemów filozoficznych, sama nie mając formy systemu. Inspiracja ta jest analogiczna do intuicji Bergsona — z tą jednak różnicą, że jako intuicja nie dotyczy świata materialnego. Postawa mistyczna nie jest religią, chociaż leży u jej podstaw. Religie zorganizowane eliminowały różne formy i przejawy mistycyzmu, choć nie mogły poznać mistycznego negocować,

²⁰ *Ibid.*, s. 59—60.

²¹ *Ibid.*, s. 37, 53—54.

²² *Ibid.*, s. 68.

gdyż same się z niego rozwinęły. W zinstytucjonalizowanej formie religii przyjęto z poznania mistycznego tylko to, co mogło być społecznie użyteczne. Natomiast innym pierwotnym faktom poznania mistycznego nadawano postać intelektualną, opierając je na objawieniu, autorytecie, a wreszcie na rozumie, mniemając, że czerpanie przez wszystkich z doświadczenia mistycznego zahamowałoby rozwój postawy praktyczno-życiowej. „Najkonsekwentniej w tym kierunku poszedł kościół katolicki; zabronił czytania pisma; prześladował i palił wszystkich, u których życie mistyczne właśnie się ujawniało: kacerzy, heretyków, którzy czerpiąc bezpośrednio ze źródła mistycznego tworzyć chcieli religie indywidualne; palił czarownice, u których siły mistyczne w innej postaci się objawiały; wreszcie skazał na celibat masę ludzi, którzy objawiali właśnie powołanie szczególne w kierunku religijno-mistycznego życia [...] Nadto, o ile mistycy zjawiali się w kościele, prześladował on nieprawowiernych, jak np. Eckharta, nałożył więzy na mistycyzm hiszpański”.²³ Postawa mistyczna nie jest też jakąś poezją, ale osobistym, przeżywanym dramatem. Stanowi ona całość spójną i harmonijną, w której poszczególne elementy i większe fragmenty są w stosunku do siebie celowościowe, i — jako jedna całość — ukierunkowane w stronę wspólnego celu, którym jest śmierć, czyli odrzucenie egoistycznych pragnień i odrodzenie, czyli poświęcenie się bezinteresownemu działaniu. Proces ten może być rozumiany tylko jako całość, a nie jako zbiór różnych fragmentów. Tak pojęta postawa mistyczna wymyka się wszelkim analizom psychologiczno-fizjologicznym. Fizjolog i psycholog mogą wyjaśniać i opisywać w swoim języku każdy element lub stan, ale nie dojdą do zrozumienia sensu, gdyż sens ten znajduje się na płaszczyźnie rzeczywistości moralnej.

Warunki materialne, społeczne, kulturalne i polityczne kształtują i wyznaczają kierunek rozwoju osobowości psychicznej człowieka, nie degradując jej do zachowań typowych dla zwierząt. Co więcej, człowiek jest skłonny uprzedmiotawiać i tworzyć w swojej świadomości światy pojęciowe zupełnie niezależne w swoim abstrakcyjnym istnieniu od praw rządzących światem fizycznym. Owe twory pojęciowe przez samo swoje istnienie w świadomości ludzkiej uzależniają od siebie w pewnych okolicznościach działanie jednostek ludzkich oraz wyznaczają i ukierunkowują ich myślenie.

Typ szczególnej mobilizacji wolitywno-intelektualnej, zwany przez Dawida kontynuacją przeżycia mistycznego, konsekwentniej niż cokolwiek innego prowadzi do określonych rezultatów. Charakter i rodzaj rezultatów wyznaczony jest przez warunki kulturalne i społeczne. Bierny i kontemplacyjny tryb życia, właściwy dla pewnych kół mistyczno-filozoficznych w Indiach wiedzie do skrajnych hipostaz pojęć abstrakcyjnych różnego rodzaju. Dla Dawida najsubtelniejszym światem jest świat pojęć moralnych.

Warunki europejskie, oczywiście nie generalizując zagadnienia, wyznaczają nieco inny model rozwoju osobowości. Ideałem, który mobilizuje ludzi do działania bezinteresownego, może być idea państwa czy społeczeństwa doskonale funkcjonującego lub ideał wszechstronnego rozwoju osobowości ludzkiej. Według Dawida, człowiek nie może być zadowolony ze stanu, który zrealizował (choć dla życia społecznego i to jest czasami konieczne), gdy każde zadowolenie zawiera elementy braku postępu.

²³ *Ibid.*, s. 95.

PROBLEM RZECZYWISTOŚCI

Wyróżniona mistyczna postawa człowieka ma sens tylko wtedy, gdy może być ukierunkowana i odniesiona do rzeczywistości istniejącej niezależnie od rzeczywistości materialnej. Punktem wyjścia w rozważaniach dotyczących rzeczywistości jest ogólne jej pojęcie jako czegoś, co działając na człowieka, powoduje jego oddziaływanie. Zatem każdy element bez względu na to, w jaki sposób istnieje, tworzy pewną rzeczywistość, jeśli powoduje jakieś oddziaływanie. Rzeczywistość zatem będą tworzyły takie czynniki, jak wola innych osób, opinia czy porządek społeczny. Każdy zatem element tworzy rzeczywistość taką, na jaką go stać.²⁴ Rzeczywistość tak pojęta jest źródłem różnorodnych doświadczeń u osób ją poznających. Charakter i rodzaje doświadczeń określone są rodzajem rzeczywistości, do której się odnoszą. Ponieważ zaś powstałe doświadczenie jest, rzecz można, pewnego rodzaju oddziaływaniem, zatem rzeczywistością będzie to, co tworzy spójny, konsekwentny oraz wewnętrznie niesprzeczny układ doświadczeń. Bywa czasami tak, że pojawiają się jakieś niewytłumaczalne doświadczenia, które ze względu na niesprawdzalności wartości nowej wiedzy można traktować jako halucynację wywołaną patologicznym stanem organizmu. Nie wyklucza to jednak twierdzenia, że doświadczenie to mogło być wywołane przez działanie rzeczywistości innego rodzaju niż zmysłowa.²⁵

O możliwości istnienia innej, transcendentalnej rzeczywistości duchowej²⁶ świadczą fakty i działania możliwe do postrzegania za pomocą zmysłów, takie jak: oddanie życia za osobiste przekonania, męczeństwo za wiarę itp. To twierdzenie Dawida trzeba zrelatywizować do określonych jednostek ludzkich, gdyż nie wszyscy, ze względu na posiadaną terminologię, pewne intuicje oraz pewne metody dowodzenia twierdzeń czy wyjaśniania faktów, skłonni są taki rodzaj rzeczywistości uznać za właściwy dla siebie. Dla działacza społecznego ideałem rzeczywistości będzie doskonale funkcjonująca rzeczywistość społeczna, natomiast fizyk stworzy koncepcję funkcjonującej rzeczywistości fizycznej. Nikt zaś, nie mając ku temu dostatecznie mocnej motywacji, nie umiera śmiercią męczeńską dobrowolnie. Historyczne fakty śmierci męczeńskiej za ideały potwierdzają zdanie, że owe ideały funkcjonowały jako prawdziwa rzeczywistość. Oczywiście, nie miała ona charakteru materialnego, ale intencjonalny.

Inną grupą potwierdzającą fakt istnienia wyższej rzeczywistości intencjonalnej jest hierarchia potrzeb transcendentalnych, tkwiących w człowieku, albo, inaczej mówiąc, wewnętrznych impulsów prowadzących człowieka do aktów bohaterstwa. Ponieważ zachodzą w świecie materialnym fakty wskazujące na istnienie innej rzeczywistości niż materialna, istnieje ciągłość obu rzeczywistości²⁷, czyli nieskończenie subtelne przejście od rzeczywistości materialnej do rzeczywistości duchowej. Ciągłość ta jednak nie dotyczy doświadczenia zewnętrznego, ale faktów doświadczenia wewnętrznego, które mają miejsce również w świecie materialnym. Zasadą ciągłości obu rzeczywistości przyjęta przez Dawida zakłada wielość, a nawet nieskończoność rzeczywistości intencjonalnych. Wielość — jeśli chodzi o stan faktyczny wiedzy, a nieskończoność — jeśli chodzi o aspekt rozwojowy różnych nauk, a zatem, różnych aparatów pojęciowych i różnych intuicji z nimi związanych. Rzeczywistość ma-

²⁴ *Ibid.*, s. 65—66.

²⁵ *Ibid.*, s. 70.

²⁶ D a w i d: *O intuicji w mistyce, filozofii i sztuce...*, s. 141.

²⁷ D a w i d: *O rzeczywistości duchowej*, s. 84.

terialna widziana z pozycji rzeczywistości intencjonalnej zmienia swój obraz i ma dla obserwatora jakieś ukryte znaczenie, którego nie można odkryć przy pomocy władz zmysłowych i rozumowania.²⁸ Nie jest ona tym, co widzimy, ale wyraża w sposób symboliczny to, co jest bardziej subtelne, trwałe, a tym samym bardziej rzeczywiste. Rzeczywistość materialna jest zatem symbolem, znakiem transcendentalnej rzeczywistości duchowej (rzeczywistości intencjonalnej).

Rzeczywistość duchowa jako taka nie jest wyrażalna za pomocą pojęć, na co wskazują głębsze stany świadomości mistycznej. Mistycy zatem mówiąc o rzeczywistości duchowej mają na myśli zawsze jakiś jej obraz, bardziej lub mniej subtelny. Obraz rzeczywistości określony jest wrażliwością osobistą, zaszobem wiedzy człowieka, który jej doświadcza, oraz czysto myślowymi, ogólnymi schematami panującymi w określonym środowisku ludzkim i określonej epoce historycznej. Opierając się na władzy wyobraźni, człowiek tworzy obraz czystego wewnętrznego życia albo rzeczywistości duchowej, z faktów, które przeżył, porównywanych przez analogię do ogólnych schematów pojęciowych i materiału empirycznego.²⁹

Opierając się na materiale historycznym i klasyfikując go, a jednocześnie ujmując wszelkie możliwe opisy rzeczywistości z punktu widzenia przeżycia mistycznego, czyli z punktu pozaczasowego, przedstawia Dawid różne koncepcje rzeczywistości intencjonalnej, hierarchicznie uporządkowane, związane w swoim istnieniu z ludzką świadomością poznającą. Występując w historii filozofii i religii będą mówiły one o względnej doskonałości w ujmowaniu czegoś, na drodze mistycznego poznania, co jest ponad wszelkie pojęcie niewyraźalne. Jeśli to niewyraźalne jest prawdziwą rzeczywistością, to wszystko inne jest tylko pewnym jej obrazem.³⁰ Zatem rzeczywistość niewyraźalna istnieje w filozofii Dawida tak jak *nooumenon* w systemie Kanta. „Jeśli spytamy mistyków, którzy w obliczu tej rzeczywistości stawali, a nie dali się opanować ani symbolicznym wizjom, ani tradycyjnym ujęciom teologicznym: Jakąż ona jest? — Odpowiedzą nam wszystkim słowami Eckharta: «Tego wiedzieć nie jestem w stanie, gdyż władze duszy poznać mogą tylko obrazami» (pojęciami) i każdą rzecz za pomocą szczególnego jej obrazu [...]”.³¹ Z tak pojętą koncepcją rzeczywistości niewyraźalnej i niemożliwej do poznania za pomocą rozumu dyskursywnego wiąże się, na terenie filozofii Dawida, pewna koncepcja gnoseologii, według której proces poznania, przebiegający w historii, ma charakter nieskończonego zbliżania się i coraz dokładniejszego odwzorowywania tego, co niewyraźalne. Charakteru owej noumenalnej rzeczywistości nigdy z pozycji rozumu nie będzie można odczytać.

Innym nurtem rozważań, które Dawid snuje równolegle, jest poznanie traktowane jako doświadczenie wewnętrzne (mistyczne), które polega, jak już wyżej zazaczyłem, na specyficznej mobilizacji wolitywno-intelektualnej. Przy pomocy tego typu poznania można, zdaniem Dawida, podać pozytywne cechy owej pozornie, tzn. intelektualnie wyrażalnej rzeczywistości.

W takim postawieniu sprawy widać wyraźnie wpływ Bergsona, który również rozróżnia dwa rodzaje poznania: zewnętrzne rozumowe i wewnętrzne intuicyjne — z tym, że poznanie intuicyjne u Dawida nie odnosi się, jak

²⁸ Dawid: *O intuicji w mistyce, filozofii i sztuce...*, s. 133, 149.

²⁹ J. W. Dawid: *O intuicji w filozofii Bergsona* [w:] *Pisma pedagogiczne pomniejsze*, Wrocław 1968, s. 359.

³⁰ Dawid: *O intuicji w mistyce, filozofii i sztuce...*, s. 150.

³¹ *Ibid.*, s. 148.

u Bergsona, do rzeczywistości materialnej, ale dotyczy rzeczywistości wewnętrznej. I chociaż jest oczywiste, że tradycja racjonalistyczna odrzuca wszelkie poznanie irracjonalne dlatego, że nie jest ono wszystkim powszechnie dostępne, to jednak warto się zastanowić, czy pojęcie twórczości wiążące się z natchnieniem daje się wytłumaczyć na podstawie logicznie działającego rozumu.

Przedstawiając ewolucję poglądów dotyczących rzeczywistości noumenalnej, łączy Dawid pierwiastki racjonalne z elementami poznania mistycznego (irracjonalnego), które pozwalają bliżej określić, na czym polega owa rzeczywistość niewyraźna. Najbardziej prymitywnym obrazem tej rzeczywistości są wyobrażenia religijne tworzące obraz świata abstrakcyjnego. Innym, głębszym i subtelniejszym obrazem jest rzeczywistość ujmowana symbolicznie. Ujęcie to występuje w filozofii neoplatońskiej i wczesnochrześcijańskiej. Symbole takie, jak piekło lub niebo, tworząc gnostyczną wizję rzeczywistości, wyrażają pewne stosunki albo procesy istniejące w realnym świecie. Inny obraz rzeczywistości powstaje jako rezultat postrzegania za pomocą władz parapsychicznych. Jest on, według Dawida, najbliższy rzeczywistości duchowej. I ostatnie, najsubtelniejsze ujęcie rzeczywistości — to transcendentalna rzeczywistość duchowa. Istotę jej stanowi wyższy moralny porządek, którego przejawem w dziedzinie istnienia duchowego i fizycznego jest realizacja czystej, bezinteresownej aktywności osobowej, dążenie do tożsamości (jedności) psychicznej albo, na terenie religii czy filozofii mistycznej, dążenie do zjednoczenia się z absolutem. Aktywną energią właściwą dla tego świata jest abstrakcyjnie pojęta miłość ujmowana też jako zasada ontologiczna.³²

W ostatnim obrazie jest pewne podobieństwo do feuerbachowskiego królestwa abstrakcji, z tą różnicą, że u Feuerbacha rzeczywistość abstrakcyjna ma charakter czysto intelektualny i statyczny, u Dawida natomiast jest ona dynamizmem i hipostazą porządku moralnego.

PROBLEM POZNANIA

Mówiąc o teorii poznania w filozofii J. W. Dawida, należy rozumieć ją w innym sensie niż to się potocznie przyjmuje, gdyż pojęcie to dotyczy zupełnie innych rezultatów poznawczych i innych kryteriów oceniania związanych z innym porządkiem istnienia. Jeśli możemy mówić o procesie poznawczym, to tylko jako o czymś, co jest syntezą czystej woli i intelektu. Synteza ta (przemiana wewnętrzna) jest złożoną organicznie całością elementów osobowości przebywającą pewną ewolucję i może zająć pod wpływem różnych tragedii życiowych. Pierwszym rezultatem przemiany jest odczuwanie duchowej rzeczywistości różnej od rzeczywistości fizycznej. Uzyskuje się w tym stanie świadomość, że poza zmiennością rzeczy istnieje coś, co trwa i jest zawsze jednym i tym samym. Innymi intuicjami stanów pogłębionych jest świadomość, że wszystko, co nas otacza, ma ukryte znaczenie i nie jest tym, co widzimy, oraz świadomość wspólnoty i tożsamości z czymś doświadczonym, odkrytym jako coś istniejącego poza nami. Dalszą intuicją jest pragnienie realizacji owej wspólnoty i tożsamości z nią przez wyzbywanie się (przekraczanie) swojej własnej natury. Przekraczanie własnej natury osiąga się przez bezinteresowny czyn najszerzej pojęty, którego przejawem może być działanie zewnętrzne.³³

³² Dawid: *O rzeczywistości duchowej*, s. 80.

³³ Dawid: *O intuicji w mityce, filozofii i sztuce...*, s. 133—137.

Z takimi rezultatami procesu poznawczego wiąże się podział wiedzy na społeczną i indywidualną. Źródłem wiedzy społecznej są zmysły i intelekt. Służy ona celom praktycznym, przeto jest wspólna dla wszystkich. Ze względu na swój charakter społeczny ma wyższość nad wiedzą indywidualną. Posiada także pewną siłę obiektywną, która działając sugestywnie na umysł ludzki sprawia, że człowiek nie może wyobrazić sobie żadnego procesu poznawczego pozapojęciowego, oraz powoduje częściowe zatracenie się indywidualności ludzkiej. Wiedza indywidualna natomiast dotyczy życia i dobra osobistego człowieka.³⁴

Ze względu na przemiany zachodzące w świadomości jednostki istnieje hierarchia prawd właściwa dla wiedzy indywidualnej.³⁵ Przede wszystkim dotyczy ona dobra fizycznego osoby doświadczającej stanu swojego organizmu. W związku z tym budzi się instynkt leczniczy: „Somnambulik przez odczuwanie z zewnątrz, sympatyczne widzenie, rozpoznaje swoje (wyjątkowo i cudze) stany chorobowe, wybiera i stosuje sposób zachowania się, środki lecznicze, przewiduje przebieg choroby, kryzys jej, zakończenie”.³⁶ W wyższych stanach mistycznych wiedza ta dotyczy kwestii moralnych i religijnych (zdrowia i celu duszy). Każdy zdobywa pewną ilość prawd tylko dla niego ważnych. Prawo moralno-społeczne zawsze ma tu charakter indywidualny, choć jego przejawy dotyczą życia społecznego.³⁷ Zakres wiedzy indywidualnej jest rozległy, dotyczy wieloaspektowego ujmowania rzeczywistości. Ponieważ istotną cechą tej wiedzy jest jej charakter moralny, prowadzi ona do bezinteresownego działania. Rzeczywistość transcendentálna jest z natury niewyraźalna. Często zatem mistycy, nie mogąc tej wiedzy wyrazić, posługują się różnymi elementami świata przyrody jako symbolami wyrażającymi prawdy niewyraźalne wprost. Na wyższych szczeblach rozwoju osobowości ludzkiej świadomość moralna staje się coraz bogatsza i wyraźniejsza, świat zewnętrzny natomiast staje się coraz mniej znaczącym symbolem. Źródłem wiedzy indywidualnej jest instynkt transcendentálny zwany u Dawida intuicją. Spełnia ona taką rolę dla osobowości psychicznej człowieka, jaką instynkt i zmysły dla ciała. Nie każdy może dostąpić poznania intuicyjnego; ażeby bowiem proces poznania nastąpił, musi jako fakt, zdaniem Dawida, istnieć pewna rzeczywistość oraz muszą być spełnione pewne warunki u poznającego: wrażliwość zmysłów, uwaga, percepcja, odpowiedni system pojęć i prawd, w które nowy fakt mógłby być organicznie wcielony. Istnienie jako faktu pewnej rzeczywistości, której poznanie intuicyjnie ma dotyczyć, jest możliwe wtedy, gdy istnieją różne odmiany poznania intuicyjnego. Nigdzie o tym Dawid wyraźnie nie mówi. Wskazuje jednak, że istnieje subtelna różnica między doświadczeniem mistycznym a poznaniem intuicyjnym. Za formę poznania intuicyjnego można też uważać odczuwanie potrzeby istnienia wyższej rzeczywistości duchowej.

Precyzując metodę intuicyjną, analizuje Dawid filozofię Bergsona, w której metoda ta odgrywa zasadnicze znaczenie. Rzeczywistość, wg Bergsona, na którą składa się duch, życie i materia, jest nieustanną zmiennością. Nie możemy jej zrozumieć za pomocą intelektu, który zwrócony jest ku celom praktycznym i z tego względu unieruchamia ją, dzieli i wyobraża jako złożoną z szeregu gotowych, istniejących rzeczy. Istotą rzeczywistości jest stawianie się, filozofia stawia sobie za zadanie dotarcie do istoty rzeczywistości, zatem środkiem, za

³⁴ Dawid: *O rzeczywistości duchowej*, s. 77.

³⁵ *Ibid.*, s. 107.

³⁶ Dawid: *O intuicji w filozofii Bergsona*, s. 353.

³⁷ Dawid: *O rzeczywistości duchowej*, s. 108.

pomocą którego ujmuje istotę rzeczywistości, będzie intuicja.³⁸ Nigdzie jednak Bergson nie definiuje ściśle intuicji. Często używa tej nazwy tam, gdzie nie można wykazać żadnego ściśle sprecyzowanego procesu poznawczego, gdzie nie można zastosować w pełni analizy psychologicznej lub teoretyczno-poznawczej. Lukę tę uzupełnia się nazwą, która ze względu na swój nieokreślony i wieloznaczny charakter do niczego nie zobowiązuje.³⁹ Dawid wyróżnia cztery sposoby rozumienia intuicji u Bergsona, z których trzy dają się jednak sprowadzić do czynności umysłowych. W przypadku pierwszym intuicja pojmowana jest jako poznawanie bezpośrednie (w przeciwieństwie do opisu), które daje się sprowadzić do metody pogładowości, w drugim — intuicja jest rozumiana jako wiązanie szczegółów, jako znajdowanie sensu wśród rozproszonych faktów i sprowadza się do podświadomej pracy mózgowej, w trzecim — intuicja to władza służąca do rozwiązywania problemów, gdy nie mamy dostatecznej ilości danych; daje się ona sprowadzić do skróconych procesów intelektualnych, przyspieszonego uogólniania i wnioskowania.⁴⁰ Czwarte znaczenie intuicji Bergsona, występujące w *Ewolucji twórczej*, ma dużo elementów wspólnych z pojęciem intuicji Dawida. „Siły te, tworzące niby poświętę inteligencji, to intuicja, instynkt, który stał się bezinteresownym, zdolnym do uświadomienia refleksji. Instynkt ten jest rodzajem sympatii, sympatii odgadującej [...], jest poznaniem z odległości, ma się do intelektu jak wzrok do dotyku”.⁴¹

Intuicja jednak, wiążąc się u Dawida z rzeczywistością niematerialną, nie może być stosowana w sposób świadomy i planowy jako metoda, a jeśli działa spontanicznie, to daje rezultaty nie takie, jakich się od niej oczekuje i jakie się jej przypisuje.

Poznanie intuicyjne dotyczące transcendentnej rzeczywistości duchowej nie jest poznaniem teoretycznym uogólniającym, lecz ma charakter poznania konkretnego, skierowanego na działanie. Cały proces poznawczy zmierza do tego, aby znaleźć nową formułę życia a nie poznania.⁴² Tak określone poznanie intuicyjne jest poznaniem eksperymentalnym, opierającym się jednak według Dawida na zmysłach innych niż zmysły fizyczne. Jest ono natury mistycznej i mistycznego pochodzenia.

Ze względu na swój konkretny charakter nie może poznanie intuicyjne dać nowego, doskonalszego systemu filozoficznego. Fakty jednak, jakie ono wnosi, mogą posłużyć jako punkty wyjścia dla wniosków i pośrednio przyczynić się do powiększenia wiedzy o rzeczywistości.⁴³

Tak pojęte poznanie intuicyjne występuje na terenie sztuki, filozofii i religii. Dawid daje liczne tego przykłady. W stanach somnambulicznych i mistycznych objawem stale spostrzeganym jest budzenie się czynności i uzdolnień natury artystycznej. Gdy mistycy mówią o swoich objawieniach, wpadają w mowę rytmiczną. Między sztuką, jej doznawaniem i tworzeniem a stanami mistycznymi zachodzą związki pokrewieństwa i zależności. W stanach mistycznych budzą się samorodnie dążności artystyczne. Stany estetyczne doznawania i tworzenia piękna również ujawniają niektóre cechy stanów mistycznych. Między jednymi i drugimi istnieją ogniwa pośrednie. Pierwiastek nastroju, uczucia psychofi-

³⁸ Dawid: *O filozofii Bergsona*, s. 3—4.

³⁹ Dawid: *O intuicji w filozofii Bergsona*, s. 347.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 348—349; *O filozofii Bergsona*, s. 5—6; Z. Mysłowski: *Intuicjonizm Bergsona*, „Kwartalnik Filozoficzny”, 1924, s. 333—334.

⁴¹ Dawid: *O filozofii Bergsona*, s. 7; *O intuicji w filozofii Bergsona*, s. 63.

⁴² Dawid: *O rzeczywistości duchowej*, s. 63.

⁴³ Dawid: *O intuicji w filozofii Bergsona*, s. 361.

zycznego, jest obu stanom właściwy. Wystąpienie stanu estetycznego wywołuje stan mistyczny i odwrotnie. Sztuka mianowicie wytwarza początkowe stany mistycznej kontemplacji i ekstazy i w ten sposób stwarza podstawę dla intuicyjnych doznań, które w stopniu wyższym spotyka się w doświadczeniu mistycznym.⁴⁴

Rzecz filozofii, dzieje i istotę zjawiska religijnego kreśla Dawid z pozycji intuicyjnego poznania, czyli z pozycji rzeczywistości transcendentalnej, która jest uprzedmiotowioną świadomością moralną. Zjawisko zaś historycznego rozwoju wielkich idei filozoficznych zrelatywizowane do konkretnych warunków społeczno-kulturalnych będzie o tyle dla Dawida ciekawe, o ile jest w większym stopniu inspiracją rzeczywistości transcendentalnej za pomocą poznania intuicyjnego. Samo logiczne opracowanie teorii filozoficznej i jej kontynuacja czasowa zależne są od wielu przyczyn naturalnych i środowiska społeczno-kulturalnego, chociaż w ciągu dalszego trwania systemu mogą pojawiać się nowe, wzbogacające system intuicje, będące czynnościami zmechanizowanymi. Historia rozwoju łączy w sobie dwa elementy: zjawisko czystej twórczości przejawiające się w świecie jako przypadkowość oraz zjawisko prawidłowości naturalnych, których istotę stanowi ciągle powtarzanie się elementów twórczości według schematów deterministycznych, i w ten sposób ich utrwalanie się. W nauce przejawia się to jako logiczne dążenie do tworzenia oraz rozbudowywania systemów. Dla Dawida fakty intuicyjnego poznania są czymś rzeczywistym, gdyż powtarzają się ciągle w historii jako nowe, niespodziewane i nie zaplanowane pomysły.

Innym problemem, który powstaje w ramach tak pojmowanej koncepcji rozwoju historycznego wielkich idei filozoficznych i religijnych, jest rozumienie stosunku, jaki zachodzi między przedmiotami wiedzy intuicyjnej i dyskursywnej, którą Dawid nazywa wiedzą społeczną. Według Dawida, historia wielkich pomysłów, przejawiająca się w dziejach, nie jest przypadkowa, lecz charakteryzuje się wewnętrzną prawidłowością i rozumieć się daje z pozycji intuicyjnego poznania. Rozważana jedynie od strony praw przyrody i uwarunkowań społecznych, nie uzyska dostatecznego wyjaśnienia, gdyż mniej lub bardziej deterministyczne związki wykluczają pojęcie twórczości. Liczne zatem systemy filozoficzne, łączące w sobie pierwiastki irracjonalne, rozpatrywane jedynie z pozycji zgodności z zasadami myślenia racjonalnego, stają się niezrozumiałe. Dlatego mówi się jako o fakcie, że pewne procesy i zjawiska mogą znać i rozumieć tylko ci, którzy posiadają ku temu szczególną władzę, ci, którzy doznali wewnętrznej przemiany i zdolność tę posiadli,⁴⁵ a tym, którzy doświadczenia tego nie znają, doświadczeni odmawiają w ogóle prawa głosu w ich sprawie.⁴⁶

„Filozof musi mieć mocno rozwinięte życie wewnętrzne, w znaczeniu przeżyć natury moralnej i intuicyjnej, nie dlatego, iżby w tym stanie miał rozszerzać swe poznanie teoretyczne, ale iżby był w możności zrozumieć i ocenić działanie intuicji w ogóle i poznać, odczuć pewną część rzeczywistości, która tylko dla stanów intuicyjnych jest dostępną — rzeczywistości duchowej. Aby zrozumieć objawy tej rzeczywistości, trzeba w pewnym stopniu mieć własne doświadczenie mistyczne. Każdy filozof musi być w pewnym stopniu mistykiem, mieć rozbudzony i żywy zmysł dla duchowej rzeczywistości. Kto tego nie posiada, ten jest ograniczenie niezdolny do filozofii, metafizyka będzie dla niego zawsze tylko zbiorem omamień, błędów i sprzeczności, fakty życia religijnego i mistycznego — objawem umysłowej

⁴⁴ Dawid: *O intuicji w mystyce, filozofii i sztuce...*, s. 177—178.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 130.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 132.

słabości lub stanu patologicznego. Ludzie tacy mogą chodzić koło filozofii jako filolodzy lub historycy, ale w niej nigdy nie będą”.⁴⁷

Słów tych nie należy rozumieć w sensie ogólnym i pozaczasowym. Dawid wcale nie neguje nurtu racjonalistycznego, który rozwija i wiąże się ze światem przyrodniczym. Słowo filozof w powyższym kontekście znaczy tyle samo co metafizyk. Dawid stwierdza, że obok racjonalistycznego nurtu w filozofii istnieje nurt metafizyczny, który występuje oddzielnie, bądź czasem wiąże się z koncepcjami racjonalistycznymi. Nie należy nurtu tego eliminować i sprowadzać do różnych nieporozumień (np. semantycznych), gdyż w ten sposób zubaża się wielką różnorodność zjawisk będących wyrazem doskonałości świata, w którym żyjemy. Ci, którzy to czynią, nie postępują według Dawida jako filozofowie, lecz jako filolodzy lub historycy.

Pozornie irracjonalistyczna treść filozofii Dawida zawiera wiele ciekawych przemyśleń. Punktem wyjścia do rozważań natury ogólniejszej jest wyszczególnienie dwu zasadniczych postaw charakterystycznych dla osobowości ludzkiej. Jedną postawę, nazywaną przez Dawida postawą mistyczną, określić można w języku bardziej współczesnym, (co zresztą zgodne jest z intencją Dawida) jako specyficzną wolitywno-intelektualną mobilizację ludzkiej osobowości. Inna postawa charakteryzuje się brakiem owej mobilizacji. Oczywiście, że w obrębie tej drugiej postawy może istnieć cała gama częściowych (chwilowych) mobilizacji; tego jednak Dawid nie bierze pod uwagę.

Mobilizacja wolitywno-intelektualna występować może w różnych dziedzinach życia, np. w dziedzinie religii, filozofii, działalności społecznej itd., i w związku z tym jako zjawisko wyrażane za pomocą różnych, często kontrowersyjnych względem siebie terminologii, staje się przyczyną sporów interpretacyjnych.

Drugim ważnym problemem jest zagadnienie rzeczywistości, której obraz jest odmienny u osób działających w różnych dziedzinach życia. Postawa wolitywno-intelektualna charakterystyczna dla osób nielicznych powoduje tak silny stopień zaangażowania u osoby doznającej, że człowiek ma tendencję do uprzedmiotowienia pojęć abstrakcyjnych i uniezależnienia ich od siebie. Powstają różne wizje rzeczywistości, które według Dawida coraz lepiej odzwierciedlają to, co z natury swojej jest niepoznawalne. Proces poznania zatem jest procesem nieskończonego zbliżania się do jakiegoś stanu idealnego.

Trzecią sprawą, którą Dawid porusza, jest to, że nie można eliminować faktów poznania intuicyjnego z rozwoju świata i w ten sposób sprowadzać licznych zagadnień do wyników funkcjonowania różnych mechanizmów przyrodniczo-społecznych.

Ostatnim zagadnieniem, jakie nasuwa się podczas czytania filozoficznych pism Dawida, jest problem, czy pojęcie czystej intuicyjnej twórczości korzystającej z elementów świata przyrodniczo-społecznego da się wytłumaczyć warunkami naturalnymi, czy wykracza poza te warunki.

РЕЗЮМЕ

В развитии взглядов Я. В. Давида можно выделить три фазы: 1) позитивистскую. 2) период общественной философии, близкой к марксизму, 3) фазу спиритуализма. Настоящая статья посвящена только последнему периоду (1910—1914). Исходным

⁴⁷ Dawid: *O intuicji w filozofii Bergsona*, s. 365.

пунктом в рассуждениях Давида являются проблема интуиции Бергсона и концепция религиозного переживания Джемса.

Критикуя понимание интуиции Бергсоном, Давид считает, что интуиция касается исключительно духовной сферы, а не материальной действительности, как это утверждал Бергсон. На так понимаемой интуиции строит Давид модель знания, которая, по его мнению, имеет только индивидуально-субъективную ценность.

Принимая эту экзистенциальную точку зрения, Давид, однако, приходит к признанию трансцендентальной действительности, которую он понимает в панпсихическом смысле. Интуиция или мистическое переживание этой действительности по его мнению в основном проявляется в религии, искусстве и философии.

При рассмотрении действия интуиции в религиозных переживаниях Давид принимает только видимо аналогичную концепцию Джемса и выделяет волюнтарно-интеллектуальную установку, свойственную всем основателям религии. Именно в ней заключена вера в трансцендентные идеалы, которые объективизировавшись с течением времени в религиозных институтах, обрядах и догматах, подвергаются дегенерации.

Такая концепция, несмотря на ее иррационализм, являющийся в ней исходным пунктом, влечет за собой критику всех существующих в общественной жизни религиозных явлений.

SUMMARY

It is possible to distinguish three stages of development in the philosophy of J. W. Dawid: 1) the positivist stage, 2) the stage of social philosophy approaching Marxism, 3) the stage of spiritualist philosophy.

The present paper concerns only the last stage (1910—1914). In those years Dawid's point of departure in his considerations was the problem of intuition in Bergson, and James' conception of religious experience.

In the critic of Bergson's understanding of intuition, Dawid claimed that intuition concerns only the realm of spirit, but not — as Bergson believed — the realm of matter. Dawid associated the model of knowledge which has only a subjective and individual value with intuition thus conceived.

However, having accepted this existential point of view, Dawid acknowledged the existence of transcendental reality conceived panpsychically. Intuition, understood as a mystical experience with regard to this reality, appears, according to him, primarily in religion, art and philosophy.

Discussing the place of intuition in religious experience Dawid presented his attitude towards the seemingly analogous conception of James, and distinguished a volitive-intellectual attitude which is common to all creators of religions. In this attitude inheres faith in transcendental ideals, which objectified, degenerate into religious institutions, rituals and dogmas.

Such a conception, in spite of its irrationalism, which constitutes its starting point, entails a critical approach towards all institutionalized religious phenomena which function in social life.

